

Publisher: Igitur publishing. Website: www.tijdschriftstudies.nl

Content is licensed under a Creative Commons Attribution 3.0 License

URN:NBN:NL:UI:10-1-114138. TS ·> # 33, juli 2013, p. 86-89.

Recensie

Dorien Daling, *Stofwisselingen: Nederlandse uitgevers en de heruitvinding van het natuurwetenschappelijke tijdschrift, 1945-1970*. Zutphen: Walburg Pers, 2011. 400 p. ISBN: 978-90-5730-731-7, €49,95.

Na de Tweede Wereldoorlog was er door het faillissement van toonaangevende Duitse uitgevers van Joodse afkomst een gat ontstaan in de wetenschappelijke uitgeverijmarkt. In haar proefschrift *Stofwisselingen: Nederlandse uitgevers en de heruitvinding van het natuurwetenschappelijke tijdschrift, 1945-1970* analyseert Dorien Daling hoe Nederlandse uitgevers Elsevier en North Holland in het ontstane gat sprongen. Haar studie behandelt de opkomst van twee natuurwetenschappelijke tijdschriften die na de oorlog in Nederland zijn opgericht: *Biochimica et Biophysica Acta* (1946; uitgegeven door Elsevier) en *Nuclear Physics* (1955; uitgegeven door North Holland). Dalings studie, die door haar wordt gesitueerd 'op het snijvlak van uitgevers-, tijdschrift- en wetenschapsgeschiedenis,' begint met de volgende stelling: 'Het wetenschappelijke tijdschrift moet niet alleen worden gezien als een vehikel van kennis ('stofwisseling' in de zin van uitwisseling van kennis), maar tevens als een institutie met een vormende, regu-

lerende en soms conserverende werking.' In dit licht zouden wetenschaps-historici zich moeten vergewissen van de unieke eigenschappen van specifieke (succesvolle) tijdschriften, zowel in de zin van inhoudelijke profilering als in de vorm van het tijdschrift (uitgever, verschijningscyclus, omvang, taal, opmaak, enzovoort). Dalings proefschrift vormt daartoe een eerste, explorerende, en doorgaans overtuigende aanzet, die tevens interessant is voor beoefenaars van wetenschapsstudies.

In hun eerste jaren waren *Biochimica et Biophysica Acta* en *Nuclear Physics* uniek omdat ze een internationale redactie voerden. Hoe kan het, zo vraagt Daling zich af, dat na de Tweede Wereldoorlog deze belangrijke tijdschriften juist in Nederland zijn opgericht? Waarom waren zij zo succesvol? In het inleidende hoofdstuk voert Daling op basis van bestaande studies onmiddellijk enkele redenen hiervoor aan. Genoemd worden onder andere de geografische ligging van Nederland (tussen de Europese en de Anglo-Amerikaanse wereld), de ervaring met internationale handel, talenkennis en contacten in de vooroorlogse Duitse uitgeverijwereld. In het laatste hoofdstuk, getiteld 'Waar een klein land groot in kan zijn: Nederland en het naoorlogse wetenschappelijke uitgeven,' voegt Da-

ling hieraan nog een *politieke* reden toe: de reputatie van Nederland als ‘neutraal en tolerant land’. Al deze factoren samen maakten dat Nederlandse uitgevers en wetenschappers beter dan hun buitenlandse collega’s in staat waren om stappen te maken naar een internationalisering en commercialisering van het wetenschappelijke publiceren – twee ontwikkelingen die, zoals Daling laat zien, hand in hand gingen. Tegelijk denk ik dat de belangrijkste bijdrage van Dalings studie niet ligt in de verklaring van commercieel en wetenschappelijk succes, maar in het ontrafelen van een complexe dynamiek tussen redacteurs, uitgevers, auteurs, die de vorm aanneemt van een dramaturgie van traditie en vernieuwing, ontmoeting en conflict, passie en ideologie, waarbij telkens wordt benadrukt dat deze processen geen achtergrond vormen voor de wetenschap, maar er inherent aan zijn.

Hoewel de rol van de uitgever in de studie van Daling kleiner is dan de titel doet vermoeden, wordt wel duidelijk gemaakt dat het succes van tijdschriften zoals *Biochimica et Biophysica Acta* en *Nuclear Physics* niet los kan worden gezien van de opkomst van Nederlandse uitgevers. Twee van de tien hoofdstukken zijn grotendeels gewijd aan de historiografische beschrijving van de opkomst van Elsevier en North Holland als uitgevers van natuurwetenschappelijke tijdschriften. Daling betoogt dat deze uitgeverijen een sturende, zo niet vormende rol hebben gespeeld in het ontstaan van nieuwe wetenschappelijke tijdschriften en daarmee hun stempel hebben gedrukt op wetenschappelijke ontwikkelingen. Hoewel de inhoud van specifieke bijdragen doorgaans niet door werknemers van de uit-

gever zelf werd beoordeeld, had de uitgever wel een (spreekwoordelijke) vinger in de pap als het ging om de grote lijn:

De uitgever zal niet snel zijn reputatie en symbolisch kapitaal op het spel zetten door beslissingen te nemen die wetenschappelijk onverantwoord zijn. Hij kan echter wel processen versnellen of de wetenschappelijke gemeenschap dwingen zich te conformeren aan ontwikkelingen waarvoor zij nog niet klaar meent te zijn. Initiatieven tot het steeds verder rubriceren of splitsen van tijdschriften worden bijna altijd genomen door uitgeverijen, die daarmee redacteurs voor de taak stellen grenzen te trekken tussen (sub)specialismen die soms nog maar net zijn begonnen zich van elkaar los te maken. (316)

Een voorbeeld is het besluit van North Holland om *Nuclear Physics* op te splitsen in sectie A en B, respectievelijk over hoge- en lage energiefysica, een beslissing die in zekere zin indruiste tegen de wens van hoofdredacteur Rosenfeld om een algemeen natuurkundig platform te creëren en daarmee de in zijn ogen centrale rol van de kernfysica te consolideren.

Dalings analyse van de rol van uitgevers is genuanceerd: zij laat naast de onvermijdelijke spanningen tussen commerciële en wetenschappelijke belangen ook de ‘symbiotische relatie’ tussen uitgeverij en wetenschap naar voren komen. Overigens laat Daling tussen de regels door, vaak bij monde van anderen, wel doorschemeren dat de commercialisering van wetenschappelijke tijdschriften en de daarmee samenhangende *publish or perish*-cultuur haar zorgen baart. Haar studie vormt in zekere zin een voorgeschiedenis of aanvang van deze

problematiek, waarvoor de internet revolutie (*open access*) een mogelijke oplossing biedt.

Het meest boeiende aan Dalings proefschrift is de originele manier waarop zij wetenschapsinhoudelijke ontwikkelingen voor het voetlicht brengt, namelijk langs het vizier van twee gezaghebbende natuurwetenschappelijke tijdschriften. Zelf noemt Daling haar studie 'een contextuele biografie van twee tijdschriften' die zich concentreert rond de belevenissen en ideeën van de *founding fathers* en hoofdredacteurs: de Nederlandse biochemicus Hendrik Westenbrink (1901-1964) en de Belgische natuurkundige Léon Rosenfeld (1904-1974). Daling opteert voor een cultuurhistorische aanpak die zich onderscheidt van sociologische benaderingen door een focus op personen in plaats van sociale systemen. Met name het profiel van Rosenfeld is fascinerend. Daling laat zien hoezeer Rosenfelds wetenschappelijke en politieke visies (hij was een Marxist) van invloed waren op de vorm en de inhoud van *Nuclear Physics*. Rosenfeld, die een redactie voerde bestaande uit redacteurs uit achtentwintig landen, wilde de wetenschap 'democratiseren' door open te staan voor bijdragen uit alle windstreken en daarmee de hegemonie van de Amerikaanse wetenschappers te breken. Hij was een eigenzinnige, atypische wetenschapper die oog had voor taal en stijl, en niet schuwde om zijn hoofdredacteurschap aan te wenden om een breed scala aan natuurwetenschappelijke en filosofische onderwerpen op kritische wijze te belichten (met name in de vorm van boekrecensies).

De invloed van de twee tijdschriften op het wetenschappelijke veld wordt

door Daling overtuigend weergegeven, ook al ontbreekt vanwege praktische haalbaarheid een analyse van andere tijdschriften. Via het medium van het tijdschrift tekent zich een strijd af met als voornaamste inzet wetenschappelijke *namen* (biochemie, biofysica, moleculaire biologie, etc.) en *objecten* (het lichaam, de cel, de molecuul, etc.). *Biochimica et Biophysica Acta* was succesvol in het op de kaart zetten van de biochemie en de biofysica, twee nieuwe specialismen of 'interdisciplines' die nog geen plek hadden veroverd binnen de academische instituties. In deze zin kan er van tijdschriften een zekere emancipatoire en innovatieve werking uitgaan. Echter, zo beargumenteert Daling, doorgaans kan het wetenschappelijke tijdschrift worden gezien als disciplinaire 'grenspolitie' die juist de bestaande verhoudingen bestendigt. Deze conclusie lijkt op gespannen voet te staan met Dalings eerdere observatie dat tijdschriften in de wetenschap een actieve, vormende rol vervullen. Moet *Biochimica et Biophysica Acta* worden gezien als het product van een kortstondige, 'instabiele' episode in de geschiedenis van de biowetenschappen waarin het organische paradigma ten einde is en het moleculaire paradigma zich aandient? Met andere woorden, is de vormende werking die Daling noemt meer uitzondering dan regel? Hoe het ook zij, verdere aandacht voor het non-defensieve, interdisciplinaire potentieel van *Biochimica et Biophysica Acta* zou Dalings analyse wellicht nog meer diepgang hebben gegeven.

Stofwisselingen is een gedegen, goed geschreven en bij vlagen spannende studie over de opkomst van twee natuurwetenschappelijke tijdschriften in Neder-

land in de periode 1945-1970. De kracht van Dalings werk zit hem niet in het verklaren van wetenschappelijk of commercieel ‘succes,’ maar in de methodologisch innovatieve exploratie van de wederzijdse relaties tussen uitgevers, redacteurs en wetenschappelijke ontwikkelingen. Aan de hand van biografische gegevens weet Daling historische actoren en praktijken tot leven te wekken, zonder daarbij de bredere context uit het oog te verliezen. Dalings analyse boeit nog het meest wanneer de cultuurhistorische en biografische aspecten worden verweven met inhoudelijke wetenschappelijke debatten. Uiteraard speelt dit debat zich af

op het niveau van grote dilemma’s die (sub)disciplines van elkaar scheiden of paradigmawisselingen te weeg brengen. Maar dit is bij uitstek het niveau waarop de wetenschapsgeschiedenis haar meest waardevolle bijdragen kan leveren – een die ook voor natuurwetenschappers zelf interessant kan zijn, en als zodanig een brug slaat tussen de natuurwetenschappen en de geesteswetenschappen.

•> TOM IDEMA *promoveert in 2013 aan de Radboud Universiteit op ‘de transformerende mens’ in Amerikaanse science fiction en populaire (bio)wetenschap.*